

Normatywne zachowania seksualne u dzieci – nowe ustalenia badawcze

Cel badania. Ze względu na związek między wykorzystywaniem seksualnym a zachowaniami seksualnymi, zachowania seksualne dzieci mogą wzbudzać u klinicystów niepewność. Dlatego niezwykle ważna jest wiedza o normatywnych zachowaniach seksualnych u dzieci.

Plan badania. Zachowania seksualne 1 114 dzieci w wieku od 2 do 12 lat były oceniane przez ich najbliższych opiekunów — biologiczne bądź przybrane matki. Badacze dołożyli starań, aby próba składała się wyłącznie z dzieci, które nie doświadczyły wykorzystywania seksualnego. Kobiety uczestniczące w badaniu wypełniały liczącą 38 pozycji skalę obejmującą szeroką gamę zachowań seksualnych — Inwentarz Dziecięcych Zachowań Seksualnych, wersja trzecia (CSBI — Child Sexual Behavior Inventory), a także Listę Zachowań Dziecięcych (CBCL — Child Behavior Checklist) oraz kwestionariusz dotyczący poziomu stresu w rodzinie, seksualności rodziny, dojrzałości społecznej dziecka, matczynych postaw dotyczących seksualności oraz liczby godzin spędzanych przez dziecko z rodzicami, przedszkolu czy szkole.

Wyniki. Zachowania seksualne okazały się związane z wiekiem dziecka, z poziomem wykształcenia jego matki, z typem seksualności w rodzinie, z poziomem stresu w rodzinie, z przemocą w rodzinie, a także z liczbą godzin spędzanych przez dziecko tygodniowo w placówkach opiekuńczo-oświatowych. Przedstawiono częstość występowania zachowań seksualnych u chłopców i dziewcząt w wieku 2–5 lat, 6–9 lat oraz 10–12 lat.

Wnioski. Dzieci, które nie doświadczyły wykorzystywania seksualnego (a dokładniej — wobec których nie ma przesłanek do takich podejrzeń), przejawiają szeroką gamę zachowań seksualnych. Względna częstość takich zachowań okazała się podobna, jak w dwóch wcześniejszych badaniach dotyczących tego zagadnienia, co przemawia za wiarygodnością uzyskanych wyników.

1. Wprowadzenie

Od dziesięciu lat — tj. od opublikowania wyników pierwszych badań, które wykazały związek między wykorzystywaniem seksualnym a zachowaniami seksualnymi dzieci — dziecięce zachowania seksualne wzbudzają coraz większe zainteresowanie badaczy i praktyków (Kendall-Tackett, Williams, Finkelhor 1993). Choć u dzieci, które nie były wykorzystywane również obserwuje się szeroką gamę za-

chowań seksualnych (Friedrich, Grambsch, Broughton, Kuiper, Bielke 1991), niezbędne są dalsze badania, które pozwoliłyby wzbogacić wiedzę pediatrów–praktyków na temat tego, jakie zachowania seksualne dzieci można uznać za normatywne.

Zachowania seksualne dzieci można podzielić na kilka kategorii, z których każda ma swój odpowiednik w zachowaniach osób dorosłych. Są to: przestrzeganie granic oso-

bistych, ekshibicjonizm, zachowania związane z rolami płciowymi, autostymulacja, niepokój seksualny, zainteresowanie seksualnością, natarczywość seksualna, wiedza seksualna oraz zachowania voyeurystyczne (Friedrich, Grambsch, Broughton, Kuiper, Bielke 1991). Pojęcie granic osobistych odnosi się do przestrzeni interpersonalnej zachowywanej przez większość osób. Małe dzieci, które dopiero się uczą przestrzegania norm kulturowych dotyczących dystansu interpersonalnego, mogą przysuwać się zbyt blisko innych osób, ocierać się o nie bądź też bez skrępowania dotykać piersi matki lub genitaliów ojca.

Dziecięce zachowania ekshibicjonistyczne — celowe obnażanie się przed innymi dziećmi lub przed dorosłymi — może także przyjmować formę zabawy w lekarza. Zachowania związane z rolami płciowymi odzwierciedlają rozwój zainteresowań i zachowań typowych dla danej płci (Golombok, Rust 1993), zaś autostymulacja obejmuje masturbację oraz dotykanie lub pocieranie różnych części ciała w celu osiągnięcia przyjemności.

Dzieci mogą przejawiać nadmierne zażenowanie lub niepokój na widok oznak czułości między rodzicami bądź innymi osobami. Niektóre dzieci przeciwnie — są bardzo otwarte i zainteresowane kwestiami związanymi z seksualnością, między innymi przejawiają zainteresowanie płcią przeciwną oraz filmami czy programami telewizyjnymi przeznaczonymi dla starszych odbiorców.

Ostatnio poświęca się dużo uwagi natarczywości seksualnej, zwłaszcza w kontekście rosnącej świadomości faktu, że dzieci mogą podejmować wobec swych rówieśników zachowania nacechowane przymusem seksualnym (Friedrich, Luecke 1988). Bardziej normatywne przykłady tej grupy zachowań obejmują dotykanie intymnych części ciała innego dziecka. Wiedza seksualna to podstawowe wiadomości dziecka dotyczące seksu-

alności i zachowań seksualnych. Dowiedziono, że poziom tej wiedzy zmienia się wraz z wiekiem dziecka oraz jest związany z poziomem wykształcenia jego rodziców (Gordon, Schroeder, Abrams 1991). Zachowania voyeurystyczne, prawdopodobnie stanowiące jedną z odmian zainteresowania dziecka seksualnością, mogą się przejawiać podejmowaniem prób podglądania nagich bądź częściowo ubranych dzieci lub dorosłych.

Najczęściej stosowana metoda oceny zachowań seksualnych u dzieci opiera się na relacjach rodziców. Na przykład rodzice ujawniają, że 30–45% dzieci w wieku poniżej dziesięciu lat przynajmniej raz dotykało piersi bądź genitaliów matki (Rosenfield, Bailey, Siegel, Bailey 1986). Z relacji rodziców wynika też, że rozwój zainteresowań i zachowań typowych dla przedstawicieli danej płci nasila się już w wieku przedszkolnym, a starsze dzieci w coraz większym stopniu przyjmują kulturowe role płciowe (Golombok, Rust 1993). W Inwentarzu Dziecięcych Zachowań Seksualnych (CSBI) — narzędziu opierającym się na spostrzeżeniach rodziców — rodzice dzieci wykorzystywanych seksualnie na ogół przypisują swym dzieciom rozmaite zachowania seksualne częściej niż rodzice dzieci wolnych od takich doświadczeń. Jednakże wszystkie uwzględnione w tym narzędziu zachowania seksualne zostały wymienione przynajmniej przez część tych rodziców, którzy nie mieli podstaw, by podejrzewać, że ich dzieci mogły doświadczyć wykorzystywania (Friedrich, Grambsch, Damon i in. 1992; Friedrich 1993).

Kilka badań opierało się na relacjach pracowników żłobków, przedszkoli i szkół. W jednym z nich zapytano 54 opiekunów w żłobkach i nauczycieli przedszkolnych o zachowania seksualne dzieci w wieku 1–3 lat oraz 4–6 lat (Phipps–Yonas, Yonas, Turner, Kamper 1993). Najbardziej regularne okazały się różnice związane z wiekiem — na przykład badani oceniali, że dzieci z najmłodszej

grupy przejawiają najmniejsze skrepowanie własną nagością. Z relacji badanych wynikało też, że większość dzieci w wieku od 4 do 6 lat (przynajmniej od czasu do czasu) spontanicznie wchodzi ze sobą w interakcje o charakterze seksualnym. Osoby badane dodają też, że dzieci z tej grupy wiekowej naśladowują zachowania seksualne, które zaobserwowały lub o których słyszały. Pracownicy szwedzkich żłobków i przedszkoli oceniają częstotliwość zachowań natarczywych i aktów auto-stymulacji jako stosunkowo niewielką, a ów wynik pokrywa się rezultatami badań przeprowadzonych przy użyciu CSBI (Lindblad, Gustafsson, Larsson, Lundin 1995).

W badaniach nad normalnymi zachowaniami seksualnymi u dzieci wykorzystywano także retrospektywne samoopisy osób badanych. Lamb i Coakley (1993) przeprowadzili wywiady ze studentkami pierwszych lat college'u, pytając je o wspomnienia dotyczące dziecięcych zabaw seksualnych (średni wiek = 7,5 lat, odchylenie standardowe = 2,0). Z punktu widzenia porównania z wynikami badań przeprowadzonych za pomocą CSBI szczególnie istotny wydaje się fakt, że — jak wynika z odpowiedzi badanych studentek — 14% w dzieciństwie całowało się z innym dzieckiem; 26% obnażało się; 15% dotykało swoich narządów płciowych w ubraniu; 17% dotykało swoich genitaliów bez ubrania; 6% manipulowało przedmiotami w okolicy genitalnej; 4% doświadczyło kontaktów oralno-genitalnych. Warto dodać, że rodzice badani przy użyciu CSBI wskazywali na większą częstość niektórych spośród tych zachowań. Na przykład 38,4% rodziców ujawniło, że w ciągu ostatnich 6 miesięcy ich dziecko przynajmniej raz dotykało

swoich narządów płciowych. Można z tego wnioskować, że w wypadku części zachowań rodzice mogą być bardziej wiarygodnymi źródłami informacji niż dzieci, zwłaszcza jeśli oceniają zachowania przejawiane przez dziecko tuż przed badaniem (Friedrich, Grambsch, Broughton, Kuiper, Bielke 1991). Im częściej zabawy seksualne dzieci obejmowały doświadczenia z przedstawicielami płci przeciwnej, tym rodzice byli bardziej skłonni oceniać je jako manipulacyjne lub nacechowane przymusem.

Zważywszy na konieczność pogłębienia naszej wiedzy o normatywnych zachowaniach seksualnych u dzieci oraz o zależnościach zachodzących między takimi zachowaniami a okolicznościami życiowymi innymi niż wykorzystywanie seksualne, zmodyfikowano CSBI w taki sposób, aby stał się bardziej zrozumiały (przystępny) oraz aby opisane w nim zachowania były jak najlepiej sprecyzowane. Stopień czytelności (przystępności) narzędzia ustalono na poziomie piątej klasy szkoły podstawowej (przy użyciu podręcznika gramatyki). Wykorzystana w tym badaniu trzecia (najnowsza) wersja CSBI uwzględniała także wyniki badań przeprowadzonych za pomocą dwóch poprzednich wersji. Wreszcie, badanie zostało przeprowadzone na większej niż dotychczas, zróżnicowanej etnicznie próbie dzieci w wieku od 2 do 12 lat. Były to dzieci, w których wypadku rodzice nie mieli żadnych podstaw, aby podejrzewać wykorzystywanie seksualne. Dodatkowo w trakcie badania zgromadzono dane dotyczące badanych dzieci oraz ich rodzin, aby później przeanalizować związek między tymi zmiennymi a zachowaniami seksualnymi dzieci.

2. Metodologia

2.1. Próby

Badane próby pochodziły z dwóch amerykańskich stanów: Minnesoty (2 grupy

dzieci) i z Kalifornii (kilka grup). Poniżej opiszemy kolejno każdą z nich.

Próby z Minnesoty

Osoby badane dobrano spośród rodzin, które korzystały z usług poradni pediatrycznej (N = 723) bądź poradni medycyny rodzinnej (N = 111), działających w ramach dużej, interdyscyplinarnej placówki podstawowej opieki zdrowotnej świadczącej usługi dla mieszkańców jednego z niewielkich miast w stanie Minnesota i jego najbliższej okolicy. W badaniu mogły uczestniczyć rodziny mające przynajmniej jedno dziecko w wieku od 2 do 12 lat. Matki były zapraszone do udziału w badaniu w poczekalniach obu tych poradni, a ich naborem zajmowała się specjalnie przeszkolona asystentka zespołu badawczego. Do uczestnictwa w badaniu zaproszono wyłącznie matki, których 98,1% stanowiły matki biologiczne, a pozostałe (niespełna 2%) — macochy i matki adopcyjne. Z każdej rodziny wybierano tylko jedno dziecko w wieku od 2 do 12 lat — na ogół to, które w dniu naboru było z matką w poradni.

W procesie dobru próby normatywnej istotne było wykluczenie dzieci, co do których istniały jakiegokolwiek podejrzenia lub dowody, że doświadczyły one wykorzystywania seksualnego. Wszystkie matki poinformowano ustnie, że badanie, w którym mają uczestniczyć, dotyczy zachowań dzieci, między innymi zachowań seksualnych. Informację tę powtórzono w formularzu zgody na uczestnictwo w badaniu, o którego przeczytanie i podpisanie poproszono wszystkie badane kobiety. Ponadto w kwestionariuszu CSBI matkom zadano dwa dodatkowe pyta-

nia dotyczące podejrzanego lub potwierdzonego wykorzystywania seksualnego. Poproszono je o udzielenie odpowiedzi „tak” lub „nie” na pytanie o to, czy istnieją jakiegokolwiek powody, aby podejrzewać, że dziecko mogło paść ofiarą wykorzystywania albo czy kiedykolwiek dowiedziono, iż tak się stało, a jeśli tak — w jakim wieku było wówczas dziecko. Wreszcie z 34 matkami z Minnesoty przeprowadzono krótki wywiad telefoniczny, w którym poproszono je o pogłębienie odpowiedzi na jedno z pytań kwestionariusza CSBI dotyczące któregoś z zachowań seksualnych dziecka. Na ogół matki te wskazały przynajmniej jedno nietypowe zachowanie dziecka. W trakcie wywiadu każdą z tych matek ponownie zapytano o to, czy znany im jest jakiegokolwiek powód, aby podejrzewać, że ich dziecko mogło paść ofiarą wykorzystywania seksualnego. Żadna z nich nie udzieliła odpowiedzi różniącej się od wcześniejszych deklaracji. Wszystkie te fakty przemawiają za skutecznością zastosowanej procedury przesiewowej. Pomimo tego nie można wykluczyć, że w próbie normatywnej znalazła się pewna liczba dzieci, które w przeszłości doświadczyły wykorzystywania seksualnego.

O udział w badaniu poproszono 1 003 matki, z których 945 wyraziło zgodę na uczestnictwo (wskaźnik pozytywnych reakcji na prośbę o udział w badaniu wyniósł zatem 94,2%). Z tej grupy wyłączono 46 dzieci ze względu na niedawne korzystanie z pomocy psychologicznej, 11 — z powodu opóź-

nienia w rozwoju umysłowym dziecka oraz 6 — ze względu na niepełnosprawność fizyczną. Trzydzieścioro dwoje (3,4%) dzieci wykluczono z próby z powodu podejrzanego bądź potwierdzonego wykorzystywania seksualnego. Wreszcie, w analizie zgro-

madzonego materiału uwzględniono jedynie całkowicie wypełnione formularze CSBI, wykluczając 51 kwestionariuszy. Niektóre osoby badane zostały wyłączone z więcej niż jednego powodu. Ostatecznie próba liczyła 834 dzieci.

Próby z Los Angeles

Próby te składały się z 280 dzieci w wieku od 3 do 6 lat, pochodzących z publicznych i prywatnych przedszkoli zlokalizowanych w Los Angeles. Dyrekcja przedszkoli zezwoliła badaczom na nabór ochotniczek (matek), które wyrażą zgodę na udział w badaniu dotyczącym zachowań dzieci, między innymi zachowań seksualnych. Matki wypełniały kwestionariusz CSBI w małych grupach lub indywidualnie. W próbie znalazło się trzynaście par rodzeństwa; we wszystkich pozostałych przypadkach oceniano zachowania jednego dziecka z danej rodziny. Rodzice otrzymali wynagrodzenie za udział w badaniu.

W analizie danych nie uwzględniono łącznie — z różnych powodów — 19% (N = 53) dzieci, których matki wypełniły kwestionariusze. Jedenaścioro dzieci zostało wykluczonych z próby z powodu podejrzanego bądź potwierdzonego wykorzystywania seksualnego, 16 — z powodu niepełnych odpowiedzi w kwestionariuszu, 13 — ze względu na wiek, 9 — z powodu upośledzenia umysłowego lub fizycznego, a kolejnych 4 — z innych powodów. Badacz był obecny w trakcie wypełniania kwestionariusza przez mat-

ki badanych dzieci, aby odpowiadać na ich pytania, co pozwoliło na wyłączenie z próby kolejnych dzieci wykorzystywanych seksualnie.

Ponieważ między matkami z Minnesoty i z Los Angeles nie stwierdzono różnic pod względem średniego stopnia, w jakim zgadzały się z pozycjami kwestionariusza, obie próby połączono. Łączna próba liczyła 1 114 dzieci i trafnie odzwierciedlała populacyjne zróżnicowanie pod względem płci (49,7% stanowiły dziewczynki) oraz przynależności rasowej (77,7% stanowiły dzieci rasy białej, 7,7% — dzieci rasy czarnej, a 11,6% — dzieci pochodzenia latynoskiego). Badana próba cechowała się większym zróżnicowaniem pod względem poziomu dochodów rodziny i przynależności rasowej niż dwie próby normatywne, na których przeprowadzono wcześniejsze badania (Friedrich, Grambsch, Broughton, Kuiper, Bielke 1991; Friedrich 1993), przy czym w jej skład wchodziło więcej dzieci o niskim statusie ekonomicznym oraz więcej dzieci rasy czarnej i pochodzenia latynoskiego. Szczegółową charakterystykę demograficzną łącznej próby normatywnej przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Dane demograficzne.

Procent dzieci płci żeńskiej	49,7
Wiek dziecka, średnia (odchylenie standardowe)	5,98
Wykształcenie matki, średnia (odchylenie standardowe)	14,37 (2,98)
Wykształcenie ojca, średnia (odchylenie standardowe)	15,00 (3,72)
Przynależność rasowa	
Biali	77,7
Czarni	7,7
Pochodzenia latynoskiego	11,6
Pochodzenia azjatyckiego	1,7
Rdzeni Amerykanie	0,5
Inne	0,7
Dochód rodziny (USD)	
<10.000	8,9
10.000–15.000	7,6
15.000–25.000	7,6
25.000–35.000	11,5
35.000–45.000	13,7
45.000–60.000	17,2
60.000–80.000	14,9
>80.000	18,6
Stan cywilny matki	
Panna	8,9
Zamężna	76,3
W separacji	3,1
Rozwiedziona	10,9
Wdowa	0,9
Łącznie N = 1114	

2.2. Kwestionariusz

Dziewięciostronicowy kwestionariusz składał się z trzech części: 1) metryczki, 2) liczącego 38 pozycji Inwentarza Dziecięcych Zachowań Seksualnych (CSBI) oraz 3) części Listy Zachowań Dziecięcych (CBCL) dotyczącej zachowań problematycznych (Achenbach 1991). Część pierwsza kwestionariusza (metryczka) zawierała pytania dotyczące wieku i płci dziecka; stanu cywilnego, statusu majątkowego i poziomu wykształcenia jego rodziców; wielkości rodziny; relacji dziecka z rówieśnikami; liczby godzin spędzanych przez nie tygodniowo w przedszkolu; ważnych zdarzeń życiowych; typu seksualności w rodzinie (np. zwyczajów spania i kąpania się z dzieckiem, liberalnych standardów dotyczących programów telewizyjnych i filmów wideo, możli-

wości obserwowania aktów współżycia płciowego, dostępności materiałów pornograficznych oraz postaw rodzicielskich dotyczących normalności zachowań seksualnych u dzieci). Dwie pozycje ujęte w sekcji dotyczącej ważnych zdarzeń życiowych dotyczyły podejrzewanych lub potwierdzonych doświadczeń wykorzystywania seksualnego. Pozostałe pozycje w tym bloku dostarczały informacji na temat tego, czy dziecko kiedykolwiek doświadczyło następujących zdarzeń: maltretowania przez jednego z rodziców, śmierci jednego z rodziców, aresztowania jednego z rodziców, śmierci innego członka rodziny, wymagającej hospitalizacji choroby któregoś z rodziców oraz własnej choroby wymagającej pobytu w szpitalu.

W CSBI rodzice oceniają częstość występowania wymienionych zachowań w ciągu ostatnich sześciu miesięcy, oceniając ją na szacunkowej skali od 0 do 3, przy czym 0 oznacza „nigdy”, 1 — „rzadziej niż raz w miesiącu”, 2 — „1 do 3 razy w miesiącu”, a 3 — co najmniej raz w tygodniu. Liczącą 38 pozycji wersja CSBI, którą wykorzystano w tym badaniu, opierała się na testowanej wcześniej skali zawierającej 36 pozycji (Friedrich 1993). Spośród tych 36 pozycji, 22 pozostały niezmienione, 1 usunięto, 3 dodano, a 12 przeformulowano, aby stały się bardziej jasne i zrozumiałe. Na przykład zmodyfikowana wersja pozycji 19 — poprzednio: „umieszcza lub próbuje umieszczać przedmioty w pochwie/odbycie” —

brzmiała: „wkłada przedmioty do swojej pochwy/odbytu”.

Kwestionariusz CBCL (Achenbach 1991) to powszechnie używana miara przesiewowa zachowań dziecięcych. Zastosowano dwie wersje tego narzędzia — liczącą 99 pozycji wersję dla dzieci w wieku 2–3 lat oraz liczącą 113 pozycji wersję dla dzieci i młodzieży w wieku od 4 do 18 lat. Zachowania dziecka ocenia się na trzypunktowej skali szacunkowej: „nigdy”, „czasami”, „często”, a badanie dotyczy zachowań przejawianych przez dziecko w ciągu sześciu miesięcy poprzedzających wypełnienie kwestionariusza. CBCL dotyczy zarówno zachowań internalizacyjnych (np. depresja, lęk, wycofanie), jak i eksternalizacyjnych (np. agresja, przestępczość, nadpobudliwość).

3. Wyniki

Otrzymane wyniki przedstawimy w następującym porządku:

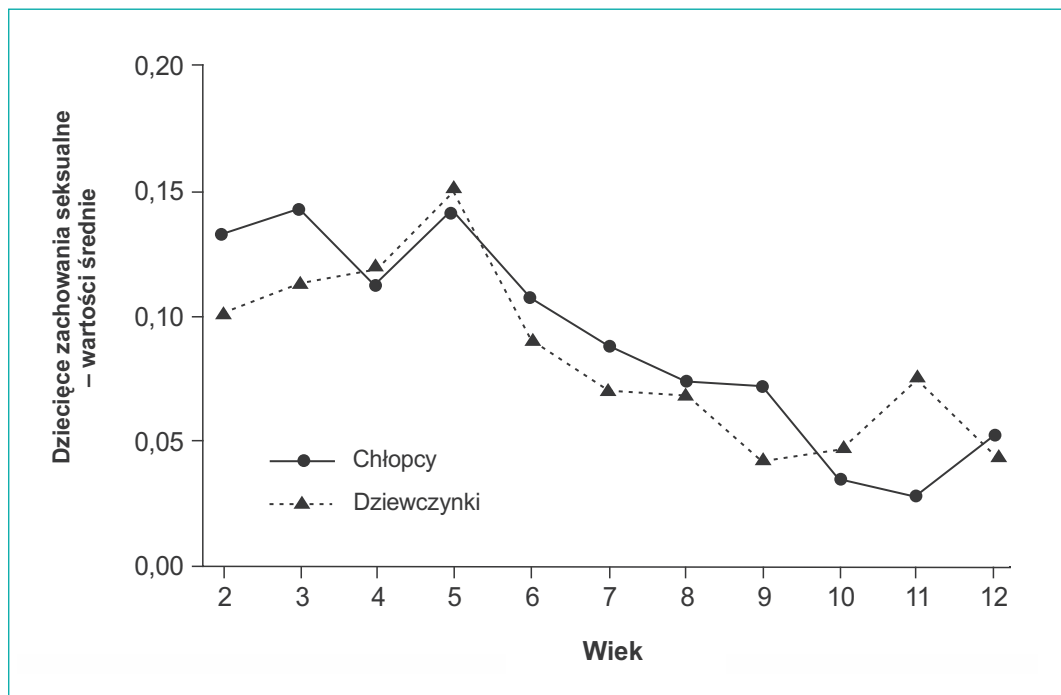
- 1) rozwój zaobserwowanych zachowań seksualnych u dzieci w wieku od 2 do 12 lat;
- 2) względna częstość występowania zachowań seksualnych w badanej próbie normalatywnej;
- 3) zgodność (rzetelność) wewnętrzna CSBI;
- 4) związek między zachowaniami seksualnymi a zmiennymi dotyczącymi rodziny dziecka;
- 5) związek między zachowaniami seksualnymi a ogólnymi problemami z zachowaniami.

3.1. Rozwój zachowań seksualnych

Wysunęliśmy hipotezę, że zachowania seksualne u dzieci będą się różnić w zależności od wieku dziecka, po części dlatego, iż ujawnione przez rodzica zachowania seksualne odzwierciedlają możliwości obserwowania dziecka przez rodzica. Rozwojowe zmiany zachowań seksualnych są zatem funkcją wieku dziecka oraz obserwowalno-

ści jego zachowań. Aby określić wielkość zachodzących w czasie zmian pod względem częstości zachowań seksualnych, obliczono wartość średnią dla wszystkich 38 pozycji Inwentarza i wykreślono krzywe ilustrujące związek między częstością obserwowanych zachowań seksualnych a wiekiem dzieci — odrębną dla dziewcząt i dla chłopców.

Wykres 1. Wykres średnich wyników w CSBI, w zależności od wieku, dla obu płci.

Jak wynika z wykresu 1, u dwuletnich dzieci obserwuje się stosunkowo częste zachowania seksualne (w porównaniu z dziećmi w wieku od 10 do 12 lat). Częstość obserwowanych zachowań seksualnych wzrasta do 5. roku życia, by następnie spaść zarówno u chłopców, jak i u dziewczynek. Kolejny spadek występuje po ukończeniu 9. roku życia, chociaż jedenastoletnie dziewczęta przejawiają niewielki wzrost częstości podejmowania zachowań seksualnych, wynikający przede wszystkim ze zwiększonego zainteresowania płcią przeciwną (pozycja 35: „Jest bardzo zainteresowana płcią przeciwną”). Podobny, niewielki wzrost wartości średniej — tak jak u dziewczynek, związany z większym zainteresowaniem płcią przeciwną — obserwuje się u chłopców po ukończeniu 12. roku życia. Wreszcie, istotna

okazała się również korelacja między ogólnym wynikiem w CSBI a wiekiem ($r = -0,27$, $p < 0,0001$), co jeszcze silniej przemawia za koniecznością uwzględnienia wieku w obliczaniu częstości występowania zachowań seksualnych.

Ze względu na te trendy rozwojowe w kolejnych analizach uwzględniono trzy grupy wiekowe dzieci, w odróżnieniu od wcześniejszych badań (Friedrich, Grambsch, Broughton, Kuiper, Bielke 1991; Friedrich 1993), w których brano pod uwagę dwa przedziały wiekowe. Te trzy grupy to:

- 1) dzieci w wieku od 2 do 5 lat,
- 2) dzieci w wieku od 6 do 9 lat oraz
- 3) dziesięcio-, jedenasto- i dwunastolatki.

Rozkład wieku i płci w badanej próbie przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2. Rozkład wieku i płci w próbie normatywnej.

	Wiek (w latach)											Łącznie
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
Chłopcy	40	93	92	62	58	39	43	51	31	29	22	560
Dziewczęta	41	96	83	67	60	32	41	38	40	34	22	554
Łącznie	81	189	175	129	118	71	84	89	71	63	44	1114

3.2. Częstości względne

Aby określić częstość występowania poszczególnych zachowań seksualnych, we wszystkich trzech grupach wiekowych i dla obu płci, obliczono odsetek dzieci,

których matki odpowiedziały pozytywnie (twierdząco) na każdą z pozycji CSBI. Wyniki tej analizy przedstawiono w tabelach 3 i 4.

Tabela 3. Częstość zachowań seksualnych u chłopców (obliczona jako prosta proporcja odpowiedzi twierdzących na poszczególne pozycje Inwentarza), we wszystkich trzech grupach wiekowych.

Pozycja (wersja skrócona)	2–5 lat N = 287	6–9 lat N = 191	10–12 lat N = 82
1. Ubiiera się jak dziewczynka.	13,8	5,9	0,0
2. Przysuwa się zbyt blisko.	29,3	14,4	7,5
3. Chce być dziewczynką.	6,0	4,3	1,2
4. Dotyka swoich narządów płciowych w miejscach publicznych.	26,5	13,8	1,2
5. Masturbuje się ręką.	16,7	12,8	3,7
6. Rysuje narządy płciowe.	1,4	2,7	1,2
7. Dotyka piersi.	42,4	14,3	1,2
8. Masturbuje się przy użyciu zabawki/przedmiotu.	3,5	2,7	1,2
9. Dotyka intymnych części ciała innego dziecka.	4,6	8,0	1,2
10. Próbuje odbyć stosunek płciowy.	0,4	0,0	0,0
11. Dotyka narządów płciowych ustami.	0,7	0,0	0,0
12. Dotyka swoich narządów płciowych w domu.	60,2	39,8	8,7
13. Dotyka narządów płciowych osoby dorosłej.	7,8	1,6	0,0
14. Dotyka narządów płciowych zwierzęcia.	2,8	0,5	0,0
15. Wydaje dźwięki kojarzące się z aktami seksualnymi.	0,7	1,1	1,2
16. Prosi innych, żeby odbywali przy nim akty płciowe.	0,4	0,5	0,0
17. Ociera się o innych ludzi.	7,1	5,3	0,0
18. Wkłada przedmioty do swojego odbytu.	0,4	0,0	0,0
19. Próbuje przyglądać się ludziom, kiedy są nadszy.	26,8	20,2	6,3
20. W zabawie udaje, że zabawki uprawiają ze sobą seks.	0,7	1,6	0,0
21. Pokazuje swoje narządy płciowe dorosłym.	15,4	6,4	2,5
22. Próbuje oglądać zdjęcia nagich ludzi.	5,4	10,1	11,4
23. Mówi o aktach płciowych.	2,1	8,5	8,9
24. Całuje dorosłych, których nie zna zbyt dobrze.	7,5	1,1	0,0
25. Denerwuje się, kiedy dorośli się całują.	13,2	6,4	3,8
26. Za bardzo spoufala się z mężczyznami.	2,5	1,1	0,0
27. Całuje inne dzieci.	7,9	1,1	0,0
28. Mówi w kokieteryjny sposób.	3,2	3,7	3,8
29. Rozbiera inne dzieci.	1,4	1,1	0,0
30. Chce oglądać nagość w telewizji.	5,0	8,0	15,2
31. Całując drugą osobę, wkłada jej język do ust.	4,3	1,1	1,3
32. Przytula się do dorosłych, których nie zna zbyt dobrze.	15,4	3,7	0,0
33. Pokazuje swoje narządy płciowe dzieciom.	9,3	4,8	0,0
34. Rozbiera dorosłych wbrew ich woli.	4,3	0,5	0,0
35. Bardzo interesuje się płcią przeciwną.	17,5	13,8	24,1
36. Dotyka ustami piersi.	5,7	0,5	0,0
37. Wie o seksie więcej niż inne dzieci.	5,3	13,3	11,4
38. Inne zachowania seksualne	4,3	3,6	1,3
Średni wynik łączny (odchylenie standardowe)	5,0 (4,5)	3,3 (4,2)	1,5 (2,2)

Za „odpowieź twierdzącą” uznawano wyniki 1, 2 lub 3, oznaczające, że matka zaobserwowała u dziecka dane zachowanie przynajmniej raz w ciągu ostatnich sześć-

ciu miesięcy. Zatem częstości przedstawione w tabeli 3 to po prostu odsetki rodziców, którzy zaznaczyli, że u ich dziecka wystąpiło dane zachowanie.

Tabela 4. Częstość zachowań seksualnych u dziewczynek (obliczona jako prosta proporcja odpowiedzi twierdzących na poszczególne pozycje Inwentarza), we wszystkich trzech grupach wiekowych.

Pozycja (wersja skrócona)	2–5 lat N = 287	6–9 lat N = 171	10–12 lat N = 96
1. Ubiera się jak chłopiec.	10,2	8,8	8,4
2. Przysuwa się zbyt blisko.	25,8	18,8	14,8
3. Chce być chłopcem.	8,5	3,5	4,2
4. Dotyka swoich narządów płciowych w miejscach publicznych.	15,1	6,5	2,2
5. Masturbuje się ręką.	15,8	5,3	7,4
6. Rysuje narządy płciowe.	3,2	2,4	2,1
7. Dotyka piersi.	43,7	15,9	1,1
8. Masturbuje się przy użyciu zabawki/przedmiotu.	6,0	2,9	4,3
9. Dotyka intymnych części ciała innego dziecka.	8,8	1,2	1,1
10. Próbuje odbyć stosunek płciowy.	1,1	0,0	0,0
11. Dotyka narządów płciowych ustami.	0,0	0,0	0,0
12. Dotyka swoich narządów płciowych w domu.	43,8	20,7	11,6
13. Dotyka narządów płciowych osoby dorosłej.	4,2	1,2	0,0
14. Dotyka narządów płciowych zwierzęcia.	2,5	0,6	0,0
15. Wydaje dźwięki kojarzące się z aktami seksualnymi.	2,8	1,8	0,0
16. Prosi innych, żeby odbywali przy nim akty płciowe.	0,4	0,0	0,0
17. Ociera się o innych ludzi.	3,2	3,6	2,2
18. Wkłada przedmioty do swojej pochwy.	2,8	0,0	0,0
19. Próbuje przyglądać się ludziom, kiedy są nadzy.	26,9	20,5	5,3
20. W zabawie udaje, że zabawki uprawiają ze sobą seks.	1,1	3,6	3,2
21. Pokazuje swoje narządy płciowe dorosłym.	13,8	5,4	2,2
22. Próbuje oglądać zdjęcia nagich ludzi.	3,9	10,2	3,2
23. Mówi o aktach płciowych.	3,2	7,2	8,5
24. Całuje dorosłych, których nie zna zbyt dobrze.	6,0	2,4	1,1
25. Denerwuje się, kiedy dorośli się całują.	12,1	7,2	5,4
26. Za bardzo spoufala się z mężczyznami.	6,4	1,2	1,1
27. Całuje inne dzieci.	7,1	1,2	1,1
28. Mówi w kokieteryjny sposób.	7,1	6,0	5,3
29. Rozbiera inne dzieci.	2,1	0,0	0,0
30. Chce oglądać nagość w telewizji.	6,4	8,4	12,8
31. Całując drugą osobę, wkłada jej język do ust.	1,8	3,0	0,0
32. Przytula się do dorosłych, których nie zna zbyt dobrze.	12,8	6,6	4,3
33. Pokazuje swoje narządy płciowe dzieciom.	6,4	2,4	1,1
34. Rozbiera dorosłych wbrew ich woli.	2,1	1,2	0,0
35. Bardzo interesuje się płcią przeciwną.	15,2	13,9	28,7
36. Dotyka ustami piersi.	4,3	2,4	0,0
37. Wie o seksie więcej niż inne dzieci.	5,3	15,5	17,9
38. Inne zachowania seksualne	3,1	2,7	0,0
Średni wynik łączny (odchylenie standardowe)	4,7 (4,8)	2,7 (3,5)	2,2 (3,5)

Analiza tak rozumianej częstości występowania poszczególnych zachowań ujawniła, że w każdym z trzech przedziałów wiekowych i wśród dzieci obu płci można wskazać od 1 do 5 pozycji, na które przynajmniej 20%

rodziców udzieliła odpowiedzi twierdzącej. Kryterium 20% wybrano dlatego, że w próbach cechujących się rozkładem normalnym górne 20% próby (80% i więcej) to część mniej skrajna niż jedno odchylenie standar-

dowe powyżej średniej (84,13% i więcej), a jako taka może być uznana za bardziej normatywną. Zachowania opisane w tych pozycjach Inwentarza można spostrzegać jako związane z rozwojem zachowań seksualnych, co oznacza, że zaobserwowano je u istotnej części dzieci z danej grupy wie-

kowej i płciowej. Ponadto w każdej z grup wiekowych stwierdzono bardzo niewielkie różnice międzypłciowe, co także przemawia za tym, że zaobserwowane rozbieżności są związane z wiekiem. W tabeli 5 wymieniono te pozycje Inwentarza dla poszczególnych grup wiekowych.

Tabela 5. Zachowania seksualne związane z rozwojem.

Numer pytania	Pozycja	% odpowiedzi pozytywnych
Chłopcy, 2–5 lat		
2	Przysuwa się zbyt blisko.	29,3
4	Dotyka swoich narządów płciowych w miejscach publicznych.	26,5
7	Dotyka lub próbuje dotykać piersi matki albo innej kobiety.	42,4
12	Dotyka swoich narządów płciowych, kiedy jest w domu.	60,2
19	Próbuje obserwować ludzi, kiedy są nadszy albo się rozbierają.	26,8
Dziewczynki, 2–5 lat		
2	Przysuwa się zbyt blisko.	25,8
7	Dotyka lub próbuje dotykać piersi matki albo innej kobiety.	43,7
12	Dotyka swoich narządów płciowych, kiedy jest w domu.	43,8
19	Próbuje obserwować ludzi, kiedy są nadszy albo się rozbierają.	26,9
Chłopcy, 6–9 lat		
12	Dotyka swoich narządów płciowych, kiedy jest w domu.	39,8
19	Próbuje obserwować ludzi, kiedy są nadszy albo się rozbierają.	20,2
Dziewczynki, 6–9 lat		
12	Dotyka swoich narządów płciowych, kiedy jest w domu.	20,7
19	Próbuje obserwować ludzi, kiedy są nadszy albo się rozbierają.	20,5
Chłopcy, 10–12 lat		
35	Bardzo interesuje się płcią przeciwną.	24,1
Dziewczynki, 10–12 lat		
35	Bardzo interesuje się płcią przeciwną.	28,7

Obserwowana częstość występujących u młodszych dzieci natarczywych zachowań seksualnych (np. „dotyka albo próbuje dotykać piersi matki bądź innej kobiety”) i zachowań autostymulacyjnych (np. „dotyka intymnych części swego ciała, kiedy jest w domu”) maleje z wiekiem.

Niektóre spośród wymienionych w Inwentarzu zachowań seksualnych są niezwy-

kle rzadkie we wszystkich grupach wiekowych, zarówno wśród chłopców, jak i wśród dziewczynek. Jednak, podobnie jak we wcześniejszych badaniach przeprowadzonych przy użyciu tego narzędzia, w badanej próbie — większej i bardziej zróżnicowanej pod względem etnicznym i ekonomicznym — każde z opisanych zachowań zostało wskazane przez przynajmniej kilkoro rodziców.

3.3. Rzetelność CSBI

Aby ocenić wzajemne zależności między pozycjami oraz ustalić, czy poszczególne pozycje należy uwzględnić w obliczeniu łącznego wyniku, obliczono współczynnik α dla całej próby (Snedecor, Cochran 1991). Wszystkie pozycje okazały się dodatnio sko-

relowane z wynikiem ogólnym, przy czym współczynnik α wyniósł 0,72. Można przypuszczać, że w próbie cechującej się większą zmiennością — na przykład w próbie klinicznej, uzyskano by wyższy współczynnik α dla tego narzędzia.

3.4. Wpływ rodziny i zmiennych kulturowych

Obliczono związek kilku zmiennych demograficznych ze średnim wynikiem w Inventarzu Dziecięcych Zachowań Seksualnych, posługując się metodą regresji wielokrotnej. W tym celu wykorzystano całą badaną próbę. Uwzględniono cztery zmienne (jako jeden blok): dochód rodziny, płeć dziecka, wiek dziecka w latach oraz wykształcenie matki (czas trwania procesu kształcenia w latach). Wiek ($F = 9,3$, $R^2 = 0,06$, $P < 0,00001$) oraz wykształcenie matki ($F = 5,0$, $R^2 = 0,038$, $P < 0,00001$) okazały się istotnie związane z zachowaniami seksualnymi i łącznie wyjaśniały około 10% wariacji. Nie stwierdzono natomiast istotnego związku między płcią dziecka i dochodem rodziny a zachowaniami seksualnymi, po uwzględnieniu wariacji wyjaśnionej dwiema pozostałymi zmiennymi demograficznymi — wiekiem dziecka i wykształceniem matki. Na podstawie tego wyniku można wnioskować, że młodsze dzieci uzyskują w CSBI wyższe wyniki niż dzieci starsze, a matki, które kształciły się dłużej, ujawniają więcej zachowań seksualnych swych dzieci niż matki o niższym poziomie wykształcenia.

Następnie przeanalizowano zależności zachodzące między wynikiem ogólnym w CSBI a szeregiem zmiennych związanych z charakterystyką dziecka i rodziny. Do zmiennych związanych z charakterystyką dziecka należała jakość relacji z rówieśnikami, przynależność etniczna (dziecko rasy

białej lub innej rasy) oraz liczba godzin spędzanych tygodniowo w żłobku/przedszkolu/szkole. Zmienne związane z charakterystyką rodziny obejmowały stan cywilny matki (samotna lub zamężna), poziom stresu życiowego, przemoc w rodzinie (przemoc fizyczną wobec dziecka i/lub matki), całkowitą liczbę dzieci w rodzinie oraz seksualność w rodzinie.

Najpierw wprowadzono opisany wcześniej blok zmiennych demograficznych: dochód rodziny, wiek dziecka, płeć dziecka oraz wykształcenie matki, a następnie dodawano jedną ze zmiennych związanych z charakterystyką dziecka lub rodziny. W ten sposób można było ustalić, jaką część wariacji swoistej wyjaśnia ta konkretna zmienna.

Spośród ośmiu dodatkowych zmiennych, które poddano analizie, cztery okazały się istotne przy P równym nie więcej niż 0,05. Były to: przemoc w rodzinie ($F = 2,1$, $R^2 = 0,006$, $P < 0,03$), liczba godzin spędzanych tygodniowo w przedszkolu ($F = 3,8$, $R^2 = 0,01$, $P < 0,0001$), stres życiowy ($F = 2,8$, $R^2 = 0,007$, $P = 0,005$) oraz seksualność w rodzinie ($F = 9,9$, $R^2 = 0,057$, $P < 0,00001$). Wariancja swoista, której odzwierciedleniem były zmiany w wartości R^2 , wynosiła <1% w wypadku przemocy w rodzinie i stresu życiowego, 1,0% dla liczby godzin spędzanych tygodniowo w przedszkolu oraz 5,7% w wypadku seksualności w rodzinie.

Związek między przemocą w rodzinie a zachowaniami seksualnymi u dzieci może

odzwierciedlać rozregulowujący wpływ przemocy w rodzinie, a także behawioralne przejawy tego oddziaływania, takie jak zachowania agresywne czy seksualne (Friedrich 1995). Przemoc w rodzinie wiąże się także z problemami z wyznaczaniem i przestrzeganiem granic osobistych, które stanowią jedną z kategorii zachowań seksualnych mierzonych w CSBI.

Wydaje się, że większa liczba godzin spędzanych tygodniowo w przedszkolu lub szkole przyczynia się do istotnego klinicznie wzrostu częstości obserwowania zachowań seksualnych u dzieci, które (przynajmniej w przekonaniu swoich matek) nigdy nie doświadczyły wykorzystywania seksualnego. Bez dodatkowych informacji trudno wyjaśnić, dlaczego tak się dzieje. Chociaż w przeprowadzonej analizie regresji wiek dziecka był jedną ze współzmiennych, jednak młodsze dzieci na ogół spędzają w placówkach opiekuńczo-oświatowych więcej czasu niż dzieci starsze, a w badanej próbie normatywnej właśnie młodsze dzieci przejawiały więcej zachowań o jawnie seksualnym charakterze.

Interesujący wydaje się też związek między poziomem stresu życiowego a zachowaniami seksualnymi. Stres życiowy wiązano z wieloma problemami psychospołecznymi i behawioralnymi u dzieci (Achenbach 1982). Prawdopodobnie zależność ta dotyczy także zachowań seksualnych.

Rodzice, którzy deklarowali bardziej swobodne postawy wobec wspólnego spania i kąpania się, wobec pokazywania się nago pozostałym członkom rodziny oraz wobec kontaktów dziecka z filmami i czasopismami

o tematyce erotycznej i możliwości obserwowania przez nie aktów współżycia płciowego między dorosłymi, spostrzegali u swoich dzieci więcej zachowań seksualnych niż rodzice o bardziej restrykcyjnym podejściu do seksualności w rodzinie. Zależność ta utrzymywała się także wtedy, gdy kontrolowano wpływ kilku innych zmiennych związanych z seksualnością w rodzinie.

Wreszcie rodziców z badanej próby normatywnej zapytano także, w jakim stopniu zgadzają się z twierdzeniem: „To normalne, że dzieci doznają odczuć seksualnych i przejawiają zaciekawienie seksualnością”. Przy użyciu opisaną wcześniej procedury regresji wielokrotnej, tj. kontrolując statystycznie wpływ wieku i płci dziecka, dochodu rodziny oraz wykształcenia matki, ustalono, że zależność zachodząca między tą pozycją a średnim wynikiem w CSBI jest istotna statystycznie ($F = 2,2$, $R^2 = 0,015$, $P < 0,03$), a pozycja ta wyjaśnia 1,5% wariancji swoistej.

Na podstawie omówionej wcześniej analizy zmiennych demograficznych, a także z powodu różnic międzyplciowych pod względem sposobu odpowiadania na poszczególne pozycje Inwentarza, zarówno wiek, jak i płeć dziecka uznano za zmienne o istotnym znaczeniu w procesie standaryzacji CSBI. Zważywszy na brak istotnej roli przynależności rasowej (po uwzględnieniu wpływu poziomu wykształcenia matki oraz dochodu rodziny), nie określono odrębnych norm dla poszczególnych grup rasowych. Brak różnic etnicznych wydaje się także przemawiać za trafnością decyzji o połączeniu prób z Minnesoty i z Kalifornii.

3.5. Zachowania seksualne a inne problemy z zachowaniem

Wyniki T uzyskane w kwestionariuszu CBCL — zarówno dla zachowań eksternalizacyjnych, jak i internalizacyjnych — okazały się istotnie związane z całkowitym po-

ziomem zachowań seksualnych (tj. łącznym wynikiem w CSBI), nawet po uwzględnieniu wpływu wieku i płci dziecka, dochodów rodziny oraz poziomu wykształcenia matki

(odpowiednio: $F = 5,5$, $R^2 = 0,14$, $P < 0,0001$ oraz $F = 7,8$, $R^2 = 0,18$, $P < 0,0001$ dla zachowań

eksternalizacyjnych i internalizacyjnych).

3.6. Porównywalność z wcześniejszymi wersjami

W tabeli 6 porównano oparte na odsetkach odpowiedzi twierdzących częstości zachowań seksualnych, które zostały opisane w identyczny lub podobny sposób w przynajmniej dwóch spośród trzech stosowanych dotąd wersji CSBI. Ponieważ próby badane przy użyciu tych trzech wersji Inwentarza nieznacznie się różniły pod względem średniego wieku dzieci, zastosowano analizę kowariancji, aby określić różnice między próbami dla

każdej z analizowanych pozycji, a jednocześnie kontrolować statystycznie wpływ wieku. Dla żadnej z tych pozycji nie stwierdzono istotnych statystycznie różnic ($P < 0,05$), co stanowi dodatkowe potwierdzenie wiarygodności uzyskanych ocen zachowań. Ponadto prosta analiza częstości zachowań wykazała, że spośród 92 możliwych porównań między dwiema grupami, zaledwie w 24 wypadkach stwierdzono różnice przekraczające 5%.

4. Dyskusja wyników

Częstość występowania szerokiego wachlarza zachowań seksualnych u dzieci w wieku od 2 do 12 lat określono na podstawie szacunkowych ocen dokonanych przez ich matki. Wyniki tego badania okazały się w ogromnej mierze zgodne z rezultatami wcześniejszych analiz i dowiodły, że dzieci przejawiają liczne zachowania seksualne różniące się pod względem częstości (Friedrich, Grambsch, Broughton, Kuiper, Bielke 1991; Friedrich 1993). Do zachowań seksualnych, które — jak się wydaje — występują u dzieci najczęściej, należą autostymulacja, ekshibicjonizm i zachowania związane z przekraczaniem granic osobistych. Zdecydowanie rzadziej obserwuje się u dzieci natarczywe zachowania seksualne.

Stwierdzono ujemny związek między częstością zachowań seksualnych a wiekiem, przy czym zarówno wśród chłopców, jak i wśród dziewczynek całkowita częstość występowania takich zachowań osiąga maksimum około 5. roku życia, by przez kolejne siedem lat stopniowo spadać. Ta tendencja znalazła odzwierciedlenie w stosunkowo dużej liczbie zachowań seksualnych zaob-

serwowanych przez przynajmniej 20% opiekunów dzieci z najmłodszej grupy wiekowej (2–5 lat). Można zatem uznać te zachowania za związane z procesami rozwojowymi i mieszczące się w granicach normy.

Należy pamiętać, że zachowania dzieci trzeba interpretować w kontekście zmiennych indywidualnych i tych związanych z charakterystyką środowiska rodzinnego. Dotyczy to także zachowań seksualnych. Na przykład poza istotną zależnością ujemną między zachowaniami seksualnymi a wiekiem, częstość takich zachowań wydaje się bezpośrednio związana z poziomem wykształcenia matki oraz z jej postawą dotyczącą normalności zachowań seksualnych u dzieci. Matki, które kształciły się dłużej (miarą poziomu wykształcenia był mierzony w latach czas trwania procesu edukacji) i które wyrażały przekonanie, że odczucia i zachowania seksualne u dzieci są zjawiskiem normalnym, obserwowały u swoich dzieci więcej tego rodzaju zachowań niż matki słabiej wykształcone i przejawiające bardziej restrykcyjne postawy wobec seksualności dzieci. Ta zależność między częstością rela-

cjonowanych zachowań seksualnych dzieci a statusem edukacyjnym i społecznym opiekunów ujawniła się już we wcześniejszych badaniach (Rutter 1971).

Jedną z przyczyn owej zależności może być fakt, że członkowie lepiej wykształconych rodzin przejawiają bardziej liberalne postawy wobec seksualności, co może się wiązać z bardziej swobodnym relacjo-

nowaniem zachowań seksualnych występujących u ich dzieci. Ponadto lepiej wykształceni rodzice mogą mieć większe możliwości obserwowania swego dziecka, dzięki czemu zauważają zachowania, które mogłyby zostać przeoczone przez rodziców mniej spostrzegawczych albo bardziej zaabsorbowanych codziennymi problemami.

Tabela 6. *Oparte na odsetku odpowiedzi pozytywnych częstości zachowań opisanych w pozycjach powtarzających się w trzech wersjach CSBI^d.*

Pozycja nr (wersja skrócona) ^b	CSBI-1 ^c (N=880)	CSBI-2 ^d (N=141)	CSBI-3 ^e (N=1114)
11. Dotyka narządów płciowych ustami.	0,1	1,4	0,2
16. Prosi innych, żeby odbywali przy nim akty płciowe.	0,4	0,0	0,3
8. Masturbuje się przy użyciu przedmiotu.	0,8	2,8	3,9
18. Wkłada przedmioty do swojej pochwy/odbytu.	0,9	2,8	0,8
10. Naśladuje stosunek płciowy.	1,1	0,0	–
15. Wydaje dźwięki kojarzące się z aktami seksualnymi.	1,4	0,0	1,4
31. Całuje się „z języczkiem”.	2,5	0,0	2,3
29. Rozbiera innych ludzi.	2,6	1,4	1,2
30. Chce oglądać programy telewizyjne o jawnie seksualnej treści.	2,7	1,4	7,7
20. Naśladuje zachowania seksualne, bawiąc się lalkami.	3,2	1,4	1,6
3. Chce być osobą płci przeciwnej.	4,9	2,8	5,4
23. Rozmawia o aktach seksualnych.	4,7	2,8	5,3
1. Ubiera się jak osoba płci przeciwnej.	5,8	7,0	9,3
9. Dotyka cudzych narządów płciowych.	6,0	9,8	–
17. Ociera się o innych.	6,7	9,8	4,3
32. Przytula się do nieznanym dorosłym.	7,3	12,7	9,5
33. Pokazuje swoje narządy płciowe innym dzieciom.	8,1	11,3	5,3
13. Używa słów odnoszących się do seksu.	8,8	2,8	–
34. Jest zbyt agresywny albo zbyt bierny.	10,4	2,8	–
28. Mówi w kokieterystyczny sposób.	10,6	1,4	4,9
5. Masturbuje się ręką.	15,3	19,6	12,4
22. Ogląda zdjęcia nagich ludzi.	15,5	9,9	6,7
21. Pokazuje swoje narządy płciowe dorosłym.	16,0	4,2	9,8
4. Dotyka swoich narządów płciowych w miejscach publicznych.	19,7	28,8	14,4
35. Interesuje się płcią przeciwną.	23,0	9,9	17,1
19. Próbuje przyglądać się ludziom, kiedy się rozbierają.	28,5	23,9	21,4
7. Dotyka piersi.	30,7	35,3	27,3
27. Całuje dzieci, których nie zna zbyt dobrze.	–	8,5	4,5
24. Całuje dorosłych, których nie zna zbyt dobrze.	–	7,0	4,3
6. Rysuje narządy płciowe.	–	2,8	2,3
14. Dotyka narządów płciowych zwierząt.	1,3	2,8	1,5
25. Denerwuje się, kiedy ludzie okazują sobie publicznie czułość.	–	9,8	9,6
26. Za bardzo spoufala się z mężczyznami, których dobrze nie zna.	7,1	2,8	2,8
36. Dotyka ustami piersi.	2,6	0,0	3,0
2. Przysuwa się zbyt blisko.	11,6	18,3	21,3
12. Dotyka swoich narządów płciowych w domu.	45,8	39,5	38,4

^a W tabeli uwzględniono jedynie pozycje mające jednakowe lub podobne brzmienie we wszystkich trzech wersjach Inwentarza. Najnowsza wersja zawiera kilka nowych pozycji.

^b Pozycje nie zostały przedrukowane w pełnym brzmieniu. Numery pozycji odnoszą się do aktualnej wersji CSBI (wykorzystanej w badaniu przedstawionym w tym artykule).

^c Friedrich, Grambsch, Damon i in. 1992.

^d Friedrich 1993.

^e Wersja aktualna.

Wspomniany wcześniej brak istotnego związku między przynależnością etniczną a zachowaniami seksualnymi wymaga pewnego komentarza. Jednym z celów tego badania była analiza dziecięcych zachowań seksualnych w grupie bardziej zróżnicowanej pod względem etnicznym i społeczno-ekonomicznym niż próby uczestniczące we wcześniejszych badaniach nad seksualnością u dzieci. Fakt, że przedstawiciele mniejszości etnicznych stanowili ponad 22% badanej próby, powinien wystarczyć do identyfikacji różnic etnicznych, gdyby takowe istniały. W próbie tej stwierdzono istotną korelację między statusem etnicznym a wielkością dochodów rodziny ($r = 0,45, P < 0,0001$), być może zatem wariancja swoista wyjaśniania przez przynależność etniczną została wyeliminowana wskutek wprowadzenia dochodów rodziny w pierwszym bloku zmiennych (wśród czterech zmiennych demograficznych) w analizie regresji wielokrotnej. Jednoznaczne rozstrzygnięcie tej kwestii wymaga przeprowadzenia dalszych badań.

W opisywanym badaniu stwierdzono także bezpośredni związek między seksualnością rodziny a dziecięcymi zachowaniami seksualnymi. To stwierdzenie jest zgodne z wynikami wcześniejszych badań, w których posługiwano się pierwszą wersją CSBI (Friedrich, Grambsch, Broughton, Kuiper, Bielke 1991). Można wskazać dwa możliwe mechanizmy tej zależności. Po pierwsze, swobodne postawy członków rodziny wobec nagości i obserwowania przez dziecko zachowań seksualnych osób dorosłych sprzyjają otwartemu przejawianiu własnej seksualności przez dzieci dorastające w takiej rodzinie. Po drugie, otwartość i szczerść rodzica dotycząca własnej seksualności może sprzyjać bardziej swobodnemu ujawnianiu zachowań seksualnych dziecka. Warto podkreślić, że zgromadzone dane wcale nie implikują, iż część rodziców powinna zmienić swoje praktyki dotyczące seksualności w rodzinie. Potwierdzają raczej traf-

ność założenia, że zachowanie dzieci w sporej mierze odzwierciedla cechy środowiska, w jakim one dorastają.

Mniej oczywista wydaje się zależność między liczbą godzin spędzanych przez dzieci w żłobku czy w przedszkolu a ich zachowaniami seksualnymi. Można jednak przypuszczać, że w tego rodzaju instytucjach dzieci stykają się z rówieśnikami wychowywanymi przez rodziców, których postawy wychowawcze wyraźnie się różnią od postaw przyjętych w ich rodzinach. Kształtowanie się postaw i zachowań dotyczących seksualności pod wpływem interakcji z rówieśnikami wydaje się równie prawdopodobnym procesem socjalizacyjnym, jak inne procesy, w których rówieśnicy odgrywają istotną rolę pośredniczącą. Zależność między dziecięcą seksualnością a liczbą godzin spędzanych w żłobku czy w przedszkolu może być następstwem faktu, że dzieci przebywające w takich instytucjach mają więcej okazji do kontaktowania się z rówieśnikami o zróżnicowanych typach seksualności.

Częstość występowania zachowań seksualnych okazała się także istotnie związana z przemocą w rodzinie i z całkowitym poziomem stresu życiowego, nawet wtedy, gdy kontrolowano statystycznie wpływ wykształcenia matki i wielkości dochodów rodziny. Dowiedziono, że oba te czynniki wiążą się z występowaniem u dzieci problemów z zachowaniem (Achenbach 1982), jeśli zatem zachowania seksualne mogą być zachowaniami problematycznymi, to prawdopodobnie mamy tu do czynienia z podobną zależnością. Stres życiowy bywa następstwem przejawianego przez rodziców braku konsekwencji w procesie wychowawczym, a co za tym idzie — może skłaniać dziecko do wyrażania swych potrzeb i emocji poprzez wiele różnych zachowań. Z kolei przemoc w rodzinie prowadzi do problemów z wyznaczaniem i przestrzeganiem granic oraz do zachowań natarczy-

wych. Chociaż w opisanym badaniu nie poddano tego przypuszczenia bezpośredniej weryfikacji, przemoc w rodzinie może również narażać dziecko na kontakt z takimi formami seksualności dorosłych, z jakimi nie stykają się dzieci dorastające w bezpieczniejszym środowisku.

Zachowania seksualne okazały się też bezpośrednio związane z innymi zaobserwowanymi przez rodziców problemami z zachowaniem. Ta zależność ujawniła się już we wcześniejszych badaniach (Friedrich, Grambsch, Broughton, Kuiper, Bielke 1991; Cosentino, Meyer-Bahlburg, Alpert, Weinberg, Gaines 1995). Prawdopodobnie wynika ona z faktu, że zarówno zachowania seksualne, jak i inne zachowania tworzą pewne kontinuum, a u dzieci mieszczących się na krańcu jednego z tych przedziałów różne problemy behawioralne nakładają się na siebie. Chociaż zachowania seksualne u dzieci mają charakter normatywny, jednak nadmiernie nasilone zachowania seksualne wydają się związane z innymi problemami behawioralnymi, między innymi z wykorzystywaniem seksualnym (Friedrich, Grambsch, Damon i in. 1992).

Chociaż badana próba była duża i zróżnicowana pod względem dochodów oraz przynależności etnicznej, należy poczynić kilka istotnych zastrzeżeń. Po pierwsze, mimo że dołożyliśmy starań, aby odsiać z próby dzieci z potwierdzonymi lub choćby podejrzanymi doświadczeniami wykorzystywania seksualnego, w badanej grupie mogły się znaleźć dzieci wykorzystywane seksualnie, co z kolei mogło zwiększyć otrzymaną częstość występowania zachowań seksualnych. Ponadto zgromadzone przez nas dane opierają się na obserwacjach rodziców, a w miarę, jak dziecko dorasta, rodzice nie mają takiego wglądu w jego zachowania, jak wte-

dy, gdy było młodsze i spędzało mniej czasu z rówieśnikami. Nie wydaje się jednak, żeby w bliskiej przyszłości możliwe było przeprowadzenie badania, w którym zapytano by bezpośrednio dzieci o ich zachowania seksualne.

Mamy nadzieję, że wiedza, której dostarczyło to badanie, pomoże pediatrom w uświadamianiu rodzicom, iż znaczna część dziecięcych zachowań seksualnych jest zjawiskiem normalnym. Informacje przedstawione w tabeli 6 ilustrują zbieżność wyników trzech badań poświęconych dziecięcej seksualności i dowodzą, że dzieci przejawiają wiele zachowań seksualnych, przy czym niektóre z tych zachowań są dość powszechne, zwłaszcza jeśli weźmie się pod uwagę wiek dzieci. Zważywszy na związek zachodzący między zachowaniami seksualnymi u dzieci a wykorzystywaniem seksualnym, jest niezwykle istotne, aby pediatra potrafił wyjaśnić rodzicom, że na przykład fakt, iż pięcioletni chłopiec od czasu do czasu dotyka swoje genitalia — nawet jeśli na ogół robi to po weekendzie spędzonym u ojca, który rozwiódł się z jego matką i mieszka osobno — nie musi wcale oznaczać, że ów chłopiec padł ofiarą wykorzystywania seksualnego. Takie zachowanie obserwuje się u niemal dwóch trzecich chłopców w tym wieku. Ten sam pediatra powinien także potrafić wskazać takie zachowania (lub grupy zachowań), które są bardzo nietypowe, powinny wzbudzać zaniepokojenie i wymagają podjęcia odpowiednich działań.

Przedruk za zgodą wydawcy z American Academy of Pediatrics, Pediatrics 1998, vol. 101, nr 4, s. 1–8.

Tłumaczenie: Agnieszka Nowak

Aim of study. Due to potential relationship between sexual abuse and sexual behavior, sexual behaviors exhibited by children may puzzle clinicians. Consequently, it is essential to be aware of normative sexual behaviors in children.

Study design. Sexual behaviors of 1 114 children aged 2 to 12 were evaluated by their caregivers – biological or adoptive mothers. Researchers spared no effort to make sure that the study sample included only children without any prior exposure to sexual abuse. Women participating in the study completed a 38-item list summarizing a range of sexual behaviors (Child Sexual Behavior Inventory (CSBI) version 3), as well as a Child Behavior Checklist (CBCL) and questionnaires focusing on the level of stress within the family, sexuality within the family, social maturity of the child, maternal attitudes towards sexuality and the number of hours spent by the child in the nursery, kindergarten or school.

Results. Sexual behaviors proved to be associated with the age of a child, mother's education, type of sexuality within the family, level of stress in the family, exposure to domestic violence, and the number of hours spent by the child every week in care and education institutions. The paper presents the incidence of sexual behaviors in boys and girls aged 2–5, 6–9 and 10–12.

Conclusions. Children who have never been exposed to sexual abuse (or to be more precise – never suspected of being exposed to such events) exhibit a wide range of sexual behaviors. Relative incidence of such behaviors proves to be comparable with the results of previous studies on the topic, which lends additional credibility to study outcomes.

Literatura

- Achenbach T.M. (1982), *Developmental Psychopathology*, NY: Wiley & Sons.
- Achenbach T.M. (1991), *Manual of the Child Behavior Checklist/4–18 and 1991 Profile*, Burlington, VT: University of Vermont, Department of Psychiatry.
- Cosentino C.E., Meyer-Bahlburg H.F.L., Alpert J.L., Weinberg S.L., Gaines R. (1995), *Sexual behavior problems and psychopathology symptoms in sexually abused girls*. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, vol. 34, s. 1033–1042.
- Friedrich W.N. (1993), *Sexual behavior in sexually abused children*, *Violence Update*, vol. 3, nr 1, s. 7–11.
- Friedrich W.N. (1995), *Psychotherapy with Sexually Abused Boys*, Newbury Park, CA: Sage.
- Friedrich W.N., Grambsch P., Broughton D., Kuiper J., Bielke R. (1991), *Normative sexual behavior in children*, *Pediatrics*, vol. 191, vol. 88, s. 456–464.
- Friedrich W.N., Grambsch P., Damon L. i in. (1992), *Child Sexual Behavior Inventory. Normative and clinical comparisons*, *Psychological Assessment*, vol. 4, s. 303–311.
- Friedrich W.N., Luecke W.J. (1988), *Young school age sexually aggressive children*, *Professional Psychology*, vol. 19, s. 155–164.
- Golombok S., Rust J. (1993), *The measurement of gender role behavior in preschool children: a research note*, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, vol. 34, s. 805–811.
- Gordon B.N., Schroeder C.S., Abrams J.M. (1991), *Age differences in children's knowledge of sexuality*, *Journal of Clinical Child Psychology*, vol. 19, s. 33–43.
- Kendall-Tackett K.E., Williams L.M., Finkelhor D. (1993), *The impact of sexual abuse on children: a review and synthesis of recent empirical studies*, *Psychological Bulletin*, vol. 113, s. 164–180.
- Lamb S., Coakley M. (1993), *“Normal” childhood sexual play in games: differentiating play from abuse*, *Child Abuse & Neglect*, vol. 17, s. 515–526.
- Lindblad F., Gustafsson P.A., Larsson I., Lundin B. (1995), *Preschoolers' sexual behavior at daycare centers: an epidemiological study*, *Child Abuse & Neglect*, vol. 19, s. 569–577.
- Phipps-Yonas S., Yonas A., Turner M., Kamper M. (1993), *Sexuality in early childhood: the observations and opinions of family daycare providers*, *CURA Reporter*, vol. 23, s. 1–5.

- Rosenfield A., Bailey R., Siegel B., Bailey G. (1986), *Determining incestuous contact between parent and child: frequency of children touching parent's genitals in a nonclinical population*, Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, vol. 25, s. 481–484.
- Rutter M. (1971), *Normal psychosexual development*, Journal of Child Psychology and Psychiatry, vol. 11, s. 259–283.
- Snedecor G.W., Cochran W.G. (1991), *Statistical Methods*, wyd. VII, Ames, IA: Iowa State University Press.

O AUTORACH

WILLIAM N. FRIEDRICH był wybitnym psychologiem, profesorem Mayo Medical School i konsultantem w Mayo Clinic w Rochester w stanie Minnesota, współtwórcą Eastern European Children's Mental Health Alliance. Jego dorobek naukowy obejmuje ponad 100 recenzowanych publikacji, jest autorem 8 książek i 28 rozdziałów oraz twórcą doskonałego narzędzia służącego do pomiaru zachowań seksualnych u dzieci. Friedrich miał znakomite osiągnięcia w dziedzinie badań, edukacji i pracy klinicznej z dziećmi dotkniętymi traumą. Zmarł w 2005 roku.

JENNIFER FISHER uzyskała tytuł doktora Arizona State University. Pracuje w Mayo Graduate School of Medicine. Jej zainteresowania naukowe to przewlekłe choroby dziecięce (m.in. mukowicydoza, nowotwory), trudności diagnostyczne w leczeniu dzieci, zaburzenia somatyczne w diagnostyce dzieci.

DANIEL BROUGHTON — doktor medycyny Georgetown University School of Medicine w Waszyngtonie. Jego zainteresowania naukowe to pediatria, podstawowa opieka medyczna, pomoc dzieciom–ofiaram wykorzystania seksualnego, dzieciom zaginionym.

MARGARET HOUSTON — doktor medycyny, pracuje na wydziale Medycyny Rodzinnej w Medical School, University of Saskatchewan. Stypendystka wielu amerykańskich uczelni i organizacji pomocy rodzinie (w tym Mayo Clinic Family Medicine). Jej zainteresowania naukowe to m.in. profilaktyka zdrowotna, badania z zakresu ewaluacji telemedycyny.

CONSTANCE SHAFRAN — doktor psychologii klinicznej. Prowadzi własną praktykę w Malibu w Kalifornii.